

Makale Gönderim Tarihi: 12.02.2020
Makale Yayınlanma Tarihi: 30.08.2020

Makale Kabul Tarihi: 30.06.2020
Ağustos 2020 • 10(2) • 336-349

Ortaöğretim Biyoloji Ders Kitaplarında Değerlerin Analizi*

Bilge ACAR**

Melek YAMAN KASAP***

Öz. Bu çalışmada ortaöğretim biyoloji ders kitaplarında yer alan değer ifadelerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 9, 10, 11 ve 12. sınıf biyoloji ders kitaplarında yer alan tüm metin ve görseller incelenmiş ve kök değerlerden hangilerinin aktarıldığı, aktarılan değerlerin konu, ünite ve sınıf düzeyine göre dağılımı tespit edilmiştir. Araştırmada 2018-2019 öğretim yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitabı olarak kabul edilen dört kitap incelenmiştir. Veriler döküman incelemesi yoluyla elde edilerek, içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre biyoloji ders kitaplarında en fazla yer alan değerlerin sırasıyla yardımseverlik, sorumluluk ve vatanseverlik olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ortaöğretim biyoloji ders kitaplarının öğretim programında yer alan on kök değerini tümünü içermediği, aktarılan değerlerin sınıflara ve ünitelere göre orantılı bir dağılım göstermediği ve değerlerle ilgili içeriklerin genellikle telkin ve tavsiye niteliğinde olduğu görülmüştür. Araştırmadan elde edilen sonuçlar olası sebepleri açısından tartışılmış ve değer kavramlarının biyoloji kitaplarında daha fazla yer bulabilmesi için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Değer, Değerler Eğitimi, Biyoloji Dersi, Biyoloji Ders Kitabı.

* Bu araştırma 19-22 Haziran 2019 tarihlerinde Sakarya Üniversitesinde düzenlenen International Congress on Education 2019'da sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-1419-8571>, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, bilgeacar05@yahoo.com

*** Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-0932-0241>, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Türkiye, myaman@hacettepe.edu.tr

1. GİRİŞ

Günlük yaşantımızda birey veya toplumun bir parçası olarak alınan kararlarda, çeşitli seçimlerde ve davranışlarda kişilerin sahip olduğu değerlerin etkisi yadsınamaz. Değerler bu süreçlerde doğrudan veya dolaylı şekillerde yol gösterici ilkeler olarak etkili olurlar. Yani sahip olunan değerler, kişilik özelliklerini doğrudan etkilemekte ve davranışlara rehberlik etmektedir (Collins, Steg ve Koning, 2007). Her toplumda kültürel, ahlaki ve politik birtakım değerler mevcuttur ve bu değerler bireysel ve toplumsal yaşamın şekillenmesinde önemli bir rol üstlenirler. Değer kavramına ilişkin literatürde farklı tanımlar mevcuttur: Türk Dil Kurumu değer kavramını “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet” olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2018). Değerler konusunda pek çok araştırma yapan Rokeach (1973) değer kavramını kalıcı bir inanç olarak tanımlamıştır. Schwartz ve Bilsky'e (1987) göre değerler; evrensel ihtiyaçların temsil edildiği bilişsel yansımalarıdır. Veugelers ve Vedder (2003) değer kavramını bir şeyin iyi ya da kötü olduğuna dair yargılar olarak tanımlamaktadırlar. Güngör (1998) değer kavramını, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu yönündeki inanç şeklinde tanımlamıştır. Farklı tanımlardan da anlaşıldığı gibi değerler soyut öğelerdir. Neyin doğru neyin yanlış, neyin iyi neyin kötü olduğu ile ilgili inançlardır.

Değerler eğitimi, bireyin değerleri kazanması, benimsemesi ve karakterinin bir parçası haline getirerek davranışa dönüştürmesi için verilen ve hayat boyu devam eden eğitim olarak tanımlanmaktadır (Yaman, 2012). Bu eğitim, kişinin kimlik kazanma ve sosyalleşme süreci olarak düşünülebilir (Kupchenko ve Parsons, 1987). Değerler eğitimi gençlerin kendine özgü değerlerini oluşturmalarına hizmet eder (Kirschenbaum, 1995). Değerlerin kazanılması küçük yaşlarda aile ortamında başlamakla birlikte, eğitim ortamları da öğretmen, yönetici, akran grupları ve öğretim programları aracılığıyla değerlerin oluşması sürecine önemli katkılar sağlamaktadır. Subjektif olması, kişilere, topluma ve kültürlere göre değişkenlik göstermesi, bilimsel olarak kanıtlanmış bilgiye dayanmaması gibi sebepler değer kavramının okullarda öğretim programları aracılığıyla öğretilmesini zaman zaman tartışmalı hale getirmiştir. Günümüzde ise okullarda verilen eğitimin değerlerden yoksun olmaması, eğitim ortamlarının kişisel ve toplumsal değerlerin tanıtılıp benimsetilmesine yönelik olması görüşü hakimdir (Lovat ve Toomey, 2009; Mızıkacı, 2015; Zengin, 2017). Milli ve evrensel değerlere sahip bireyler yetiştirmek ailenin olduğu kadar okulun da görevleri arasında kabul edilmektedir. Bu nedenle değerlerin eğitim sürecinde planlı bir şekilde verilmesi önemlidir. Eğitimin önemli işlevlerinden biri olan kültürel mirasın aktarımı, toplumsal kalkınma ve bireylerin toplumun bir üyesi olarak sosyalleşmesi değerler eğitimi ile gerçekleştirilmektedir. Değerler eğitimiyle, öğrencilere popüler kültürün dışında yer alan değerlerin öğretilmesi, bunlar doğrultusunda kararlar almaları ve davranışlarını belirlemeleri sağlanabilir (Tezgel, 2006). Gauld ve Gauld (2002), toplumda ve okullarda başarı ve karakter olmak üzere iki tür kültür olduğunu belirtmektedir. Okullar sadece akademik açıdan başarılı bireyler yetiştirmeyi değil aynı zamanda değerlerine sahip insanlar ve dolayısıyla değerlerine sahip bir toplum yetiştirmeyi de hedefler.

Öğrencilerin bilişsel alanla ilgili öğrenmeleri yanında temel değerler ve becerilerle donatılması okullarda verilen eğitimin hedefleri arasındadır. Yani okullarda sadece bilişsel bilgi ve becerilerle donanmış bireyler yetiştirmek değil, evrensel değerlerin ve içinde yaşadığı toplumun milli, manevi ve kültürel değerlerinin farkında olan, bunları benimseyip saygı duyan bireylerin yetiştirilmesi de hedeflenmektedir. Bu amaçla son yıllarda Yeni Zelanda, Amerika, Avustralya, Almanya ve Hindistan gibi birçok ülkede değerler eğitimi önemli bir eğitim gündemi haline gelmiştir. Öğrencilerin hayat görüşlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan eğitim süreci, bilimsel düşünme becerilerinin yanı sıra bilimsel tutumun edinilmesi ve özümsemesi; açık fikirlilik, yardımseverlik, saygı, çalışkanlık, fedakârlık, sabır, uzlaşma, sorumluluk, kararlılık, çevreye ve insanlara karşı duyarlılık, dürüstlük, azim, gibi birçok değer ve kişisel yeterliğin edinilmesine katkı sağlamaktadır. Okulların değerler eğitimi konusunda daha fazla sorumluluk üstlenmesi gerektiği düşünüldüğünden, öğretim programları değerler eğitimi kapsayacak şekilde revize edilmekte ve çeşitli dersler kapsamında değerler eğitimine yer verilmektedir. Ülkemizde ise son yıllarda hazırlanan öğretim programları incelendiğinde, değerler eğitiminin 2005 yılında yenilenen öğretim programlarında yer aldığı hatta 2017 ve 2018 yıllarında hazırlanan öğretim programlarında çok daha fazla ön plana çıkarıldığı görülmektedir. 2017 ve 2018 öğretim programlarında, değerler Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarına uygun olarak belirlenmiş ve öğretim programlarında değerlerin neden önemli olduğu ve değer öğretiminin nasıl olması gerektiği gibi soruların cevaplarına yer verilmiştir. Örneğin 2018 Biyoloji öğretim programında değerler konusunda aşağıdaki açıklamalara yer verilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018):

“Değerlerimiz toplumumuzun millî ve manevi kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlarmıza aktaracağımız öz mirasımızdır. Bir toplumun geleceğinin, değerlerini benimsemiş ve bu değerleri sahip olduğu yetkinliklerle ete kemiğe büründüren insanlarına bağlı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bundan dolayı eğitim sistemimiz her bir üyesine uygun ahlaki kararlar alma ve bunları davranışlarında sergileme yeterliliğini kazandırma amacıyla hareket eder. Eğitim sistemi sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek asli görevidir; yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını etkileyebilmelidir. Eğitim sistemi değerleri kazandırma amacı çerçevesindeki işlevini, öğretim programlarını da kapsayan eğitim programıyla yerine getirir. “Öğretim programlarında bu anlayışla değerlerimiz, ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak görülmemiştir. Tam aksine bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olan değerlerimiz, öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer almıştır” (s.5-6).

Yukarıda Biyoloji öğretim programından aktarılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi değerler eğitimi ülkemizde son yıllarda ders ayrımı yapılmadan tüm sınıf düzeylerinde hazırlanan öğretim programlarında yer almış ve öğrencilere verilmesi gereken değerlerin neler olduğu öğretim programlarında tanımlanmıştır. Buna göre öğretim programlarında yer alan “kök değerler” adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverliktir. Kök değerlerin öğrencilere

kazandırılması için ders içerikleri ve sınıf içi/dışı uygulamaların bu değerlerle ilişkilendirilmesi beklenmektedir. Elbette eğitim öğretim sürecinin önemli bir tamamlayıcı materyali olan ders kitaplarında da değerlerin göz önünde bulundurulması ve içeriklere entegre edilmesi gerekmektedir. Literatür incelendiğinde ders kitaplarında aktarılan değerlerle ilgili çalışmaların ağırlıklı olarak Türkçe (örn., Gül, 2017; İdi Tulumcu ve Tulumcu 2015; Yaman, Taflan ve Çolak, 2009; Yıllar, 2016) ve sosyal bilimler (örn., Ersoy ve Şahin, 2012; Kuş, Merey ve Karatekin, 2013) alanında yapıldığı fen alanında yapılan çalışmaların sınırlı olduğu (örn., Laçın Şimşek, 2004) ayrıca ortaöğretim seviyesinde ilköğretim seviyesine göre çok daha az çalışma olduğu görülmüştür. Bu nedenle bu araştırmanın konusunu hem fen alanı hem de ortaöğretim seviyesindeki bu eksikliğin giderilmesine katkı sağlaması amacıyla biyoloji ders kitaplarındaki değer kavramlarının analizi oluşturmaktadır. Araştırmada ortaöğretim biyoloji öğretim programlarında belirtilen kök değerler esas alınarak, biyoloji ders kitapları içeriklerinde aktarılan değerler analiz edilmiştir. Bu amaçla 9, 10, 11 ve 12. sınıf biyoloji ders kitaplarında yer alan tüm metin ve görseller incelenmiş ve ders kitaplarında bu kök değerlerden hangilerinin aktarıldığı ve aktarılan değerlerin konu, ünite ve sınıf düzeyine göre dağılımı tespit edilmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışmanın evrenini, Türkiye’de ortaöğretimde 2018-2019 eğitim-öğretim yılında okutulan, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilen tüm Biyoloji ders kitapları, örneklemi ise “Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 28.05.2018 gün ve 78 sayılı Kurul Kararı ile 2018-2019 Öğretim Yılından itibaren beş yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilen 9, 10, 11 ve 12. sınıfta okutulan dört biyoloji ders kitabı (Acarlı ve Acarlı, 2018; Bikriç, 2018; Kurt, Çukurova, Kurt, Dikkaya, ve Altınpınar, 2018; Suna, 2018) oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri döküman incelemesi yoluyla elde edilerek, içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir (Mayring, 2000). Verilerin elde edilmesi sürecinde örnekleme oluşturan dört kitapta yer alan yazılı metin ve görseller incelemeye tabi tutulmuş ve öğretim programında tanımlanan 10 kök değerle ilişkili içerikler tespit edilmiştir. Bu bölümler ders kitaplarından seçilerek veri materyali olarak nitel analiz programına aktarılmıştır. Her bir kök değer analizler sırasında bir kategori olarak ele alınmış ve kategori tanımları Türk Dil Kurumu (TDK, 2018) ve Talim Terbiye Kurumu 2017 yılı öğretim programları (MEB, 2017) harmanlanarak oluşturulmuştur. Kategoriler ve tanımları aşağıdaki gibidir:

Adalet: Adil olma, eşit davranma, paylaşma

Dostluk: Diğerkâmlık, güven duyma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma

Dürüstlük: Açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, etik davranma, güvenilir olma, sözünde durma

Öz denetim: Davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu alabilme, öz güven sahibi olma

Sabır: Azimli olma, tahammül etme

Saygı: Alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme

Sevgi: Aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma

Sorumluluk: Kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma

Vatanseverlik: Cömert olma, fedakâr olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma

Yardımseverlik: Cömert olma, fedakâr olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma

Verilerin analizi MaxQDA 11 programı ile yapılmıştır. Kodlama yapılırken değer kavramları ve bu kavramların yukarıda belirtilen tanımları esas alınmıştır. Metinlerde anlatılmak istenen fikir bir cümlede aktarılmışsa tek bir cümle, birden çok cümlede aktarılmışsa fikri kapsayan cümlelerin tamamı birarada (bir kere) kodlanmıştır. İçeriğin birden fazla kategoriye kapsamı durumunda ise aynı cümle veya cümle grubu dahil edilebildiği her kategori için birer defa kodlanmıştır. Kodlama süreci biyoloji eğitim alanında uzman iki ayrı araştırmacı tarafından bağımsız olarak yapılmış ve Miles ve Huberman'ın formülü kullanılarak kodlar arasındaki uyuma bakılmıştır (Miles ve Huberman, 1994). İki araştırmacı arasındaki uyum katsayısı %92 olarak hesaplanmıştır. Ders kitaplarında aktarılan değerlerin sınıf, ünite ve konu düzeyinde karşılaştırılabilmesi için içerik analiz sonucunda elde edilen kodların frekansları tablollaştırılarak sunulmuştur. Ders kitaplarında aktarılan değerlerin sınıf, ünite ve konu düzeyinde karşılaştırılabilmesi için içerik analiz sonucunda elde edilen kodların frekansları tablollaştırılarak sunulmuştur.

3. BULGULAR

Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12 sınıf biyoloji ders kitaplarında öğretim programında belirlenen kök değerler esas alınarak yapılan inceleme sonucunda tespit edilen değer ifadelerinin frekans ve yüzdeleri tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1

9, 10, 11 ve 12. Sınıf Biyoloji Ders Kitaplarında Aktarılan Değer İfadelerinin Frekans ve Yüzdeleri

Kod adı	Frekans	%
Yardımseverlik	30	33
Sorumluluk	25	27,5
Vatanseverlik	15	16,5
Öz denetim	10	11

Saygı	5	5,5
Sabır	2	2,2
Sevgi	2	2,2
Dostluk	2	2,2
Dürüstlük	-	-
Adalet	-	-
Toplam	91	100

9, 10, 11 ve 12. sınıf biyoloji ders kitabında toplam 91 değer ifadesi tespit edilmiştir. Biyoloji ders kitaplarında aktarılan metinlerde en fazla “yardımseverlik, sorumluluk, vatanseverlik ve öz denetim” değerlerine yer verilmiştir. “Sevgi, saygı, dostluk ve sabır” değerlerine çok az sayıda yer verilirken “adalet ve dürüstlük” değerlerine hiç yer verilmemiştir. İncelenen ders kitaplarında öğretim programında belirlenen 10 kök değerinin tamamının yer alması beklenirken, 2 kök değere (adalet ve dürüstlük) hiç bir kitapta yer verilmediği görülmektedir.

Ders kitaplarında aktarılan değer ifadelerinin sınıflara göre dağılımı incelendiğinde (Tablo 2) 9. sınıf biyoloji ders kitabında öğretim programında belirtilen ve ders kitaplarında aktarılması beklenen hiç bir değer ifadesi tespit edilememiştir.

Tablo 2

9, 10, 11, 12. Sınıf biyoloji ders kitaplarında aktarılan değer ifadelerinin sınıflara göre dağılımı

Kod adı	9. sınıf		10. sınıf		11. sınıf		12. sınıf	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Adalet	-	-	-	-	-	-	-	-
Dostluk	-	-	-	-	1	9,1	1	2,2
Dürüstlük	-	-	-	-	-	-	-	-
Öz denetim	-	-	8	23,5	-	-	2	4,3
Sabır	-	-	-	-	-	-	2	4,3
Saygı	-	-	1	2,9	2	18,2	2	4,3
Sevgi	-	-	1	2,9	1	9,1	-	-
Sorumluluk	-	-	19	55,9	1	9,1	5	10,9

Vatanseverlik	-	-	5	14,7	1	9,1	9	19,6
Yardımseverlik	-	-	-	-	5	45,5	25	54,3
Toplam	-	-	34	100	11	100	46	100

10. sınıf Biyoloji ders kitabında tespit edilen 34 değer ifadesi ise “sorumluluk, öz denetim, vatanseverlik, saygı ve sevgi” kategorileri ile ilişkili içerikleri kapsamaktadır. 10. Sınıf ders kitabında en fazla sorumluluk ile ilgili değer ifadeleri mevcutken adalet, dostluk, dürüstlük, sabır ve yardımseverlik ile ilgili hiçbir değer ifadesi tespit edilememiştir. 10. Sınıf biyoloji ders kitabında kök değerlerle ilişkili içeriklerin dağılımları da orantılı değildir. Kitapta yer alan değerlerin tümü “Ekosistem Ekolojisi ve Güncel Çevre Sorunları” ünitesinde yer alırken “Hücre Bölünmeleri” ve “Kalıtımın Genel İlkeleri” ünitelerinde hiçbir değer ifadesi yer almamaktadır. Ayrıca değer ifadeleri metinlerde bazen doğrudan bazen de dolaylı şekilde aktarılmıştır. Tablo 3’te 10. sınıf biyoloji ders kitabında değerlerin aktarıldığı içeriklere örnekler sunulmuştur.

Tablo 3

10. Sınıf Biyoloji Ders Kitabında Kök Değerlerin Aktarıldığı İçerik Örnekleri

Kategori	Örnek ifade
Özdenetim	Çevrenin korunması ve kirletilmemesi, devletin görevi olduğu kadar bireylerin de görevidir. Kullandığımız ev aletlerinde su tüketimi açısından tasarruflu olan ev aletleri tercih edilmelidir. Atık sular arıtılarak değerlendirilmelidir.
Sevgi	İnsan doğada birlikte yaşadığı canlılara ve doğal yaşama sevgi duymalıdır.
Sorumluluk	Ormanları korumak hepimizin görevidir. Dengeli bir ekosistem olan biyosferi korumak tüm insanlığın temel görevlerindedir.
Vatanseverlik	Dolayısıyla ekolojik açıdan bu kadar önemli alanları barındıran ülkemizi korumak hepimizin görevidir.

11. Sınıf biyoloji ders kitabında toplam 11 değer ifadesi tespit edilmiştir (Tablo 4). 11. Sınıfta en sık aktarılan değer ‘Yardımseverlik’ tir. “Dostluk, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik” değerlerinin aktarıldığı ifadeler çok az sayıda iken “adalet, dürüstlük, öz denetim ve sabır” değerlerinin aktarıldığı hiç bir ifade tespit edilememiştir. Kitapta yer alan değerlerin tümü “İnsan Fizyolojisi” ünitesinde yer almaktadır ve aktarılan değerler

genellikle benzer temalar üzerinden verilmiştir. Değerlerin bazıları doğrudan bazıları ise dolaylı olarak verilmiş ve genellikle tavsiye ve telkin şeklinde aktarılmıştır. Öğrencilerin aktif olarak öğrenme sürecine katıldığı etkinliklere nerdeyse hiç yer verilmemiştir. Tablo 4'te ders kitabında tespit edilen kategoriler ve bunların aktarıldığı içeriklerden örnekler sunulmuştur.

Tablo 4

11. Sınıf Biyoloji Ders Kitabında Kök Değerlerin Aktarıldığı İçerik Örnekleri

Kategori	Örnek İfade
Sevgi	Kardeş bağı, genellikle yaşamımızdaki en uzun süreli ilişki olup sevgi, saygı, güven duygularının paylaşımı için uygun bir ortam sağlar.
Sorumluluk	Şu bilinmelidir ki ölen kişinin iki böbreği, karaciğeri, akciğeri, bağırsakları, korneaları ve hatta kemikleri birçok insanın hayatını kurtaracaktır. Bağış yapılmadığıdaysa organlar toprağın altında çürüyecektir.
Vatanseverlik	İsviçre Tıp Fakültesi'nde Kasım 2014 yılında "Yıllık Yaşargil" konferansları başlatılarak Yaşargil'in Zürih Üniversitesinde çalışmaları ve katkıları onurlandırılmıştır.
Yardımseverlik	Türk Kızılayı Kan Bağışı Merkezleri'nde kan bağışında bulunabilirsiniz.

12. Sınıf biyoloji ders kitabında toplam 46 değer ifadesi yer almaktadır. 12. Sınıf biyoloji ders kitabında en fazla "yardımseverlik, vatanseverlik ve sorumluluk" değerlerinin aktarıldığı tespit edilmiştir. "Öz denetim, dostluk, saygı, sabır" çok az sayıda "adalet dürüstlük ve sevgi" değerlerine ise hiç yer verilmemiştir. 12. sınıf ders kitabında öğretim programında yer alan 10 kök değerden yedisi tespit edilebilmiştir. Aktarılan değerlerin ünite ve konulara göre dağılımı ise homojen değildir. Örneğin yardımseverlik ile ilgili 25, vatanseverlik ile ilgili 9, sorumluluk ile ilgili 5 ifade tespit edilmiş, diğer kök değerler ya hiç yer almamış veya çok az sayıda yer almıştır. Diğer sınıflarda olduğu gibi 12. Sınıf ders kitabında da değerlerin bazıları doğrudan bazıları ise dolaylı ifadelerle aktarılmıştır. Tablo 5'te ders kitabında tespit edilen kategoriler ve bunların aktarıldığı içerik örnekleri sunulmuştur. Örneklerden de görüldüğü gibi bu sınıfta da değerleri kapsayan içerikler genellikle tavsiye ve telkin şeklindedir.

Tablo 5

12. Sınıf biyoloji ders kitabında kök değerlerin aktarıldığı içerik örnekleri

Kategori	Örnek ifade
Dostluk	Çoğu kere yapılan bu yemekler komşularla paylaşılır.
Özdenetim	Küresel ısınmayı önlemek için çevreye duyarlı, sorumluluk sahibi, doğal kaynakları israf etmeyen ve bilinçli tüketen, doğal yaşam alanlarını koruyan bireyler olunmalıdır. Obeziteyle mücadele için bireylerin yemek yeme davranışlarını kontrol etme ve bu davranışlarının sorumluluğunu alabilmeleri gerekmektedir.
Sabır	Obezite tedavisi gören bireylerin ideal kilolarına dönüş sürecinde aile bireyleri ve arkadaşlarından destek alarak azimli bir şekilde tedavi sürecini tamamlamaları gerekir. Bilim insanında olması gereken sabır, kararlılık, azim, iyi bir gözlemci olma ve çok çalışma gibi değerleri üzerinde taşıyan Aziz Sancar, Mardin'den başlayıp Nobel Ödülü almasına kadar giden bir başarının mimarı olmuştur
Sorumluluk	Küresel ısınmayı önlemek için çevreye duyarlı, sorumluluk sahibi, doğal kaynakları israf etmeyen ve bilinçli tüketen, doğal yaşam alanlarını koruyan bireyler olunmalıdır.
Vatanseverlik	Dolayısıyla bu ödülün sahibi Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil eden Anıtkabir Müzesi'dir." diyerek Nobel Ödülü ile madalya ve sertifikasını Anıtkabir'e teslim etmiştir.
Yardımseverlik	Grup arkadaşlarınızla aranızda seçim yaparak görevleri paylaşınız ve yardımlaşarak çalışınız.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çocukların ve gençlerin önem verdikleri, benimsedikleri değerler yaşamlarının her aşamasında onların davranışları ve kararlarında etkili olmaktadır. Değerler eğitimi gibi subjektif konularda eğitim kurumlarının tarafsız kalması görüşü zaman zaman hakim olsa da (Loeser, 2008), bilim ve teknolojideki gelişmeler ve küreselleşmenin etkileri ile sosyal ve kültürel yaşamdaki değişimin çok hızlı olduğu günümüzde, değerlerin okullarda öğretim programları aracılığıyla aktarılması bir çok ülkede önemli bir eğitim gündemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde de özellikle 2005 yılından itibaren başta sosyal bilgiler dersi olmak üzere bazı derslerin öğretim programlarında değerler eğitimi yer verilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan genelgelerde değerler eğitiminin önemi vurgulanmıştır (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2010). Değerler eğitimi 2017 yılında hazırlanan ve 2018 yılında revize edilen biyoloji öğretim programında da belirgin ve detaylı bir şekilde yer almıştır. Öğretim programı ile belirlenen içerik ve kazanımların

elde edilmesinde ders kitapları hala önemli bir ders materyali olma özelliğini koruduğundan bu çalışmada biyoloji ders kitapları aktardığı değerler bakımından incelenmiş ve sonuçlar aşağıda tartışılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre 9, 10, 11 ve 12. Sınıf biyoloji ders kitaplarında aktarılan değerlerin sınıflara ve ünitelere göre orantılı bir dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Örneğin 9. Sınıf biyoloji ders kitabında öğretim programında belirlenen 10 kök değeri aktaran hiçbir ifade tespit edilmezken 10, 11, ve 12. sınıf ders kitaplarında kök değerlerin sadece bazılarının aktarıldığı ve bunların konu ve ünite düzeyinde dağılımının orantılı olmadığı görülmüştür. Ders kitaplarının içerik ve kazanımlar yönünden öğretim programları ile maksimum düzeyde örtüşmesi beklenir. Bu nedenle ders kitabı yazım sürecinde sadece bilişsel kazanımlar değil öğretim programının felsefesinin de dikkate alınması gerekmektedir. 2018 Biyoloji öğretim programında öne çıkan en önemli hususlardan biri değerler eğitimidir. Ancak araştırma sonuçları öğretim programında yer alan 10 kök değerlerin ders kitaplarında yeterli düzeyde aktarılmadığını ve öğretim programları ile yeterince uyumlu olmadığını ortaya koymuştur.

10, 11 ve 12. Sınıf ders kitaplarında değerlerin aktarıldığı metinler incelendiğinde bunların genellikle telkin veya tavsiye niteliği taşıdığı ve alan içeriğini aktaran bilgilerin arasına serpiştirildiği görülmüştür. Değerlerin anlaşılması ve kazanılmasına yönelik herhangi bir etkinlik, tartışma, uygulama vb. tespit edilmemiştir. Okullarda değerler eğitimin amacı öğrencilere uygun fırsatlar verilerek okul ve okul dışı ortamlarda değerleri içselleştirmeleri, pratiğe dönüştürmelerine katkı sağlanmasıdır (MEB, 2017). Ders kitaplarında değer aktarımlarının tespit edildiği metinler mevcut haliyle araştırma, tartışma, sorgulama, ilişkilendirme gibi becerileri kazandırmaktan ve öğrencilere kendi değerlerini oluşturmaları hususunda beklenen katkıyı vermekten uzaktır. Değerler eğitimi sürecinin değerlerin dayatılmasından ziyade, öğrencide eleştirel düşünmeyi sağlayacak şekilde geliştirilmesi savunulmaktadır (Lickona, 1991). Öğrenciler akademik bilgi ve becerilerin kazanılmasında olduğu gibi, değer kazanım sürecinde de pasif alıcılar değildirler (Ryan ve Bohlin, 1999; Thornberg, 2006). Bu nedenle ders kitaplarında öğrencilerin aktif bir şekilde, kritik ve eleştirel bakış açısı ile tartışarak, tecrübe ederek söz konusu değerleri benimsemeleri konusunda yol gösterici etkinlik ve içeriklere yer verilmesi önerilmektedir.

Öğretim programlarında yer alan 10 kök değer tüm dersler için ortaktır (MEB, 2017). Şüphesiz ki bu değerlerin belirlenmesi aşamasında toplumsal beklentiler, ailelerin beklentileri dikkate alınmış ve toplumun her bireyinden şimdi ve gelecekte beklenen niteliklerin detaylı bir analizi yapılmıştır. Diğer derslerde olduğu gibi biyoloji öğretim programında da kök değerler saygı, sevgi, sorumluluk, adalet gibi kişilik özelliği olarak ve genel bir çerçevede yer almıştır. Ancak sevgi, saygı, sorumluluk, adalet gibi temel değerler aile, okul öncesi ve ilköğretim sürecinde ağırlıklı olarak kazandırılması gereken temel değerlerdir. Araştırmada incelenen biyoloji ders kitaplarında kök değerlerin tamamına yeterince yer verilmemiş olmasının, bu değerlerin öğretim programında genel bir çerçevede ele alınmasından ve biyoloji ve fen alanı içeriklerine uyarlanmamış olmasından

kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Ortaöğretim seviyesinde daha önceki eğitim kademelerinde kazandırılmaya çalışılan bu temel değerlerden faydalanarak derslerin içeriğine göre özelleştirilmiş bir değerler eğitiminin verilmesi önerilmektedir.

Diğer fen alanı derslerinde olduğu gibi değerler eğitimi kapsamında biyoloji dersine yönelik araştırmalar, örnek dersler, etkinlikler ve ders materyalleri yok denecek kadar azdır. Fen alanında bu konuda yapılan çalışmalar daha çok çevre etiği, çevre eğitimi, estetik değerler gibi konular çerçevesindedir. Oysa fen alanı içeriklerinin değerlerle çok güçlü bir ilişkisi bulunmaktadır. Öğrencilerin benimsedikleri değerler hayatın tüm alanlarında olduğu gibi doğa ve canlılar, sağlık gibi fen ile ilişkili konulardaki karar, tutum ve davranışlarında onlara yönlendirici bir güç oluşturacaktır (Braus ve Wood, 1993). Fen ve teknoloji dersleri ile bütünleştirilmiş olan değerler eğitimi öğrencilerin çeşitli evrensel değerleri kazanmaları üzerinde etkili olmaktadır (Kunduroğlu, 2010). Bu nedenle değerler eğitiminin her ders için standart bir çerçevede verilmesi yerine çeşitli derslerde alana özgü içeriklere entegre edilerek, alana uygun bağlamlar, yöntemler ve etkinlikler ile ele alınması önerilmektedir. Örneğin biyoloji dersi kapsamında “saygı” ve sorumluluk” gibi değerlerin kazandırılmasında biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için doğal kaynakların korunması amacıyla sorumlu tüketim davranışı kazandırılması gibi içeriğin özelliğine uygun değerlerin çeşitli bağlam, yöntem ve uygulamalarla aktarılması önerilmektedir.

Biyoloji ders kitaplarında değerlerin tümünün yer almaması, homojen bir dağılım tespit edilmemesi, içeriklerin telkin ve tavsiyeler şeklinde yer almasının nedenlerinden birinin değerlerin fen içeriklerine entegre edilmesi konusunda bilgi, tecrübe ve materyal eksikliğinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu konuda ortaöğretim fen dersleri için yok denecek kadar az olan materyal ve ders örneklerinin hızlı bir şekilde geliştirilmesi ve tanıtılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Değerler eğitimi yaklaşımlarının, biyoloji ve diğer fen alanlarında kullanılabilecek örnek uygulamalar, materyaller ve etkinliklerin geliştirilmesi, bunların çeşitli platformlarda tanıtılması başta öğretmenlere ve ders kitabı yazarları olmak üzere değerler eğitimi sürecinde rolü olan herkese önemli bir yönlendirme ve destek sağlayacaktır.

Değerler eğitimin bir bütünlük içerisinde yürütülmesi için öğretim programı kazanımları ve ders kitabı içeriklerinin sınıf ortamındaki uygulayıcıları olarak öğretmenlerin bu konulardaki hazır bulunuşlukları önemli bir faktördür. Öğretmen yetiştiren kurumlar olarak eğitim fakültelerinin öğretim programları incelediğinde Yüksek öğretim Kurulu tarafından hazırlanan Yeni Öğretmen yetiştirme Lisans Programları kapsamında değerler eğitime yer verildiği görülmektedir. Örneğin biyoloji fizik ve kimya öğretmen yetiştirme programlarında Eğitimde Ahlak ve Etik, “Karakter ve Değer Eğitimi” dersleri programa alınmış ve diğer bazı derslerin içeriğinde değerler ve değerler eğitimi konuları alt başlık olarak yer almıştır (Yükseköğretim Kurulu (YÖK), 2018a; YÖK, 2018b; YÖK, 2018c). Ancak bu programlarda da değerler eğitimi ile ilgili ders ve içeriklerin genel bir çerçevede ele alındığı ve disiplinlere özgü ve özelleştirilmemiş olması dikkat çekmektedir. Bu durum geleceğin öğretmenlerinin eğitim sürecinde değerlerleri kendi alanlarına özgü ders

içeriklerine entegre etmek için yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmadan mezun olmaları sorununu ortaya çıkarmaktadır (Yazıcı, 2006). Gelecekte fen alanı derslerinde etkili bir değerler eğitimi gerçekleştirilebilmesi için öğretmen yetiştiren programlarda değerler eğitimine yönelik ders içeriklerinin alana özgü konuları da kapsayacak şekilde genişletilmesi önerilmektedir.

Kaynaklar

- Acarlı, D. ve Acarlı, H. (2018). *Ortaöğretim Biyoloji 11 Ders Kitabı*. Ankara: Kök Yayınları.
- Bikriç, S. (2018). *Ortaöğretim Biyoloji 10 Ders Kitabı*. Ankara: Berkay Yayınları.
- Braus, J. A. ve Wood, D. (1993). *Environmental education in the schools: Creating a Program that Works*. Washington: D.C.: Peace Corps Information Collection and Exchange.
- Collins, C. M., Steg, L. ve Koning, M. A. S. (2007). Customers' values, beliefs on sustainable corporate performance, and buying behavior. *Psychology & Marketing*, 24(6), 555-577.
- Ersoy, F. ve Şahin, T. (2012). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1535-1558.
- Gauld, L. ve Gauld, M. (2002). *The biggest job we'll ever have: The hyde school program for character-based education and parentin*. New York: Library of Congress Cataloging in Publication Data.
- Gül, M. (2017). Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin (5. Sınıf) Değerler Eğitimi Yaklaşımıyla İncelenmesi. *Erciyes Eğitim Dergisi*, 1(1), 59-78.
- Güngör, E. (1998). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- İdi Tulumcu, F. ve Tulumcu, F. M. (2015). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dersi Programlarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 535-560.
- Kirschenbaum, H. (1995). *Enhance Values and Morality*. Boston: Allyn and Bacon.
- Kunduroğlu, T. (2010). *4. Sınıf Fen ve Teknoloji Öğretim Programıyla Bütünleştirilmiş Değerler Eğitimi Programının Etkililiği* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kupchenko, I. ve Parsons, J. (1987). *Ways of Teaching Values: An Outline of Six Values Approaches*. Erişim Adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED288806.pdf>
- Kurt, F., Çukurova, F., Kurt, H. B., Dikkaya, S. ve Altınpınar, S. (2018). *Ortaöğretim Biyoloji 12 Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Kuş, Z., Merey, Z. ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.
- Laçın, Şimşek, C. (2004). Fen Bilgisi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarına Göre Çevre Eğitiminde Etik ve Estetik Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(7-8), 127-146.
- Lickona, (1991). *Educating for character*. New York: Bantam Books.
- Loeser, J. (2008). Values, Character, and Moral Education. *Research Starters Education*. Erişim Adresi: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail>

- Lovat, T. ve Toomey, R. (2009). *Values Education and Quality Teaching: The Double Helix Effect*. Sydney: Springer Science Business Media B. V.
- Mayring, P. (2000). *Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken*. Weinheim: Deutscher Studien Verlag.
- Mızıkacı, F. (2015). Değerler Eğitimi ve Eğitim Programları. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, 40, 3-7.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Beverly Hills: Sage publications.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Biyoloji 9-12. sınıflar biyoloji dersi öğretim programı*. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Biyoloji 9-12. sınıflar biyoloji dersi öğretim programı*. Ankara.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.
- Ryan, K., Bohlin, K. (1999). *Building Character in Schools*. California: Jossey-Bass.
- Schwartz, S. H. ve Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550- 562.
- Suna, Ö. (2018). *Ortaöğretim Biyoloji 9 Ders Kitabı*. İstanbul: Netbil Yayınları.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2010). *İlk ders genelgesi*. B.08.0.TTK.0.72.02.00, 08.09.2010.
- Türk Dil Kurumu. (2018). *Büyük Türkçe Sözlük*. Erişim Adresi: <http://tdkterim.gov.tr/bts/>
- Tezgel, R. (2006). Yeni ilköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programında insan hakları ve değer eğitimi. *II. Uygulamalı Etik Kongresi Bildiri Kitabı*, 637-645. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Thornberg, R. (2006). Hushing as a moral dilemma in the classroom. *Journal of Moral Education*, 35(1), 89-104.
- Veugelers, W. ve Vedder, P. (2003). Values in teaching. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 9, 377-389.
- Yaman, E. (2012). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Akçağ Kitabevi.
- Yaman, H., Taflak, S. ve Çolak, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 197-120.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitime Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.
- Yıllar, R. (2016). İlettiği Değerler Açısından İlkokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinler Üzerinde İncelemeler. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 490-506.
- YÖK (2018a). Biyoloji Öğretmenliği Lisans Programı. Erişim Adresi: https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Biyoloji_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf
- YÖK (2018b). Fizik Öğretmenliği Lisans Programı. Erişim Adresi: https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Fizik_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf
- YÖK (2018c). Kimya Öğretmenliği Lisans Programı. Erişim Adresi: https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Kimya_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf

Zengin, M. (2017). Bir Uygulama Modeli Olarak Avustralya'daki Okullarda Değerler Eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 866-883